

พื้นที่ทางจิตวิญญาณคนนครศรีธรรมราช

หัสชัย คงมีสุข อาทิตย์ ภูผินผา และปุระเชษฐ บุนยยัง

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

e-mail: 6081116050@nstru.ac.th, 6081116036@nstru.ac.th and purachet_bun@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหลักในจังหวัด นครศรีธรรมราช 2) เพื่อจัดทำฐานข้อมูลระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และแผนที่พื้นที่ทางจิตวิญญาณ นครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เป็นผู้รู้หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ความเชื่อ เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบเก็บข้อมูลพิกัดทางภูมิศาสตร์ (GPS) ทำการวิเคราะห์โดยการจำแนกแบ่งเขตตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ เขตเขา เขตที่ราบลุ่ม เขตป่าพรุ และเขตชายฝั่งทะเล เพื่อหาลักษณะความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นระบบสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางของท้องถิ่น แฝงไว้ด้วยการมีอำนาจเหนือผู้คน ที่ดิน สภาพแวดล้อม และทรัพยากรของท้องถิ่น ลักษณะภูมิประเทศกับความเชื่อเรื่องพื้นที่ทางจิตวิญญาณมีความเชื่อมโยงกัน บริเวณเขตเขา พื้นที่จิตวิญญาณส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปเคารพของคนและสัตว์ บริเวณเขตที่ราบลุ่ม ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปเคารพของคน สัตว์ ต้นไม้ และหิน ซึ่งคล้ายคลึงกับเขตป่าพรุ ทั้งนี้สามเขตพื้นที่จะแตกต่างกันกับบริเวณเขตชายฝั่งทะเล เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและการประกอบอาชีพต่างกัน บริเวณเขาชายฝั่งทะเลพบรูปเคารพของคน

คำสำคัญ : พื้นที่ทางจิตวิญญาณ นครศรีธรรมราช ทวด ความเชื่อเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์

Abstract

The objectives of the research were 1) To study spiritual area that are not related to the main religion in Nakhon Si Thammarat 2) To create a database of geographic information systems and a map of the spiritual area of Nakhon Si Thammarat. This is qualitative research. The population were knowledgeable people or people involved in area of belief. The research tools included an in-depth interview form and a geographic data collection form. The analysis was carried out by zoning classification according to geographical features of Nakhon Si Thammarat such as hill areas, lowland areas, swamps and coastal areas and also to find out the characteristics of cultural relations. The results of study on relationship between humans and supernatural powers is a symbolic system at the center of the locality hidden with power over people, land, environment and local resources. The topography and spiritual space beliefs are linked and the hill region, most of the spiritual grounds were in the idols of people and animals. Most of lowland area are idols of people, animals, trees and stones which is

similar to the swamp. The three territories are different from those in the coastal zone because natural resources and occupations are different and in the coastal hills found idols of people.

Keywords: Spiritual area, Nakhon Si Thammarat, Tuat, Totemism

บทนำ

วัฒนธรรมทางสังคมของชาวนครศรีธรรมราชสามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวนครศรีธรรมราช ที่เป็นการเชื่อเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ธรรมชาติ บางครั้งเรียกว่าทวด หรือเทวดาประจำถิ่น ลักษณะที่สองและสามเป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการรับวัฒนธรรมจากภายนอก ได้แก่ วัฒนธรรมอินเดีย นั่นคือวัฒนธรรมพุทธและพราหมณ์ - ฮินดู วัฒนธรรมอินเดียที่มีอยู่ปรากฏเป็นร่องรอยที่ชัดเจนคือความเชื่อของคนในพื้นที่นี้ นอกจากนั้นก็เป็นร่องรอยของสิ่งก่อสร้าง เป็นที่น่าสังเกตว่าวัฒนธรรมดั้งเดิม (ผี) กับวัฒนธรรมพุทธ พราหมณ์ ที่เข้ามาในนครศรีธรรมราช วัฒนธรรมทั้งสามสามารถหลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันได้อย่างลงตัว

กล่าวเฉพาะวัฒนธรรมลักษณะแรก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของนครศรีธรรมราชที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์แก่ชาวนครศรีธรรมราช ซึ่งชาวนครศรีธรรมราชมักเรียกว่า “ทวด” เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่วัฒนธรรมภายนอก (อินเดีย) จะเข้ามา หมายถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทวดาประจำถิ่นของชาวนครศรีธรรมราช ที่คอยปกป้องรักษาชาวบ้านในพื้นที่ หรือนักวิชาการเรียกว่า “ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ” ความเชื่อเรื่องทวดนี้ถือเป็นภูมิปัญญานครศรีธรรมราชที่สำคัญ บางกรณีชาวนครศรีธรรมราช ใช้ความเชื่อเรื่องนี้เพื่อเป็นกำลังใจในการต่อสู้กับปัญหาที่ประสบพบเจอ บางกรณีความเชื่อเรื่องทวดถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในที่สุดความเชื่อเรื่องนี้ได้ส่งผลให้นครศรีธรรมราชดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ปัจจุบันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กำลังได้รับผลกระทบจากแนวทางการพัฒนาแบบใหม่ ที่เราเรียกว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” ทำให้คนทั่วโลกมีมุมมองต่อแนวทางการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การมองความสุข ความรวย ความเร็ว ความใหญ่ ฯลฯ ในมุมเดียวกัน ก่อให้เกิดการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้ แนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้วาทกรรมการพัฒนาทุนนิยม ตลาดเสรี ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ ช่วงเวลานี้มหาอำนาจในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี ที่เคยเป็นผู้ล่าอาณานิคมถึงกับต้องเป็นกังวลกับโลกาภิวัตน์ที่ตนเองสร้างขึ้น เมื่ออภิมหาอำนาจอเมริกาได้สร้างโลกาภิวัตน์เข้าครอบครองโลก ความกังวลเหล่านั้นช่วยสร้างเวทีให้เกิดการถกเถียงและหาทางออกโดยการสร้างภูมิคุ้มกันขึ้น

ให้กับประชาชนและสังคมของตน ซึ่งวิธีการคือการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของ
ตนเองกันอย่างขนานใหญ่

สำหรับสังคมภาคใต้นั้น โลกาภิวัตน์ได้เข้ามาทำให้ระบบคุณค่าของคนลดลงเช่นกัน กรณี
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้รับผลกระทบจากแนวทางการพัฒนาแบบโลกาภิวัตน์นี้ หลายพื้นที่ถูกบุกรุก
เพราะกระแสการท่องเที่ยว เกษตรเชิงพาณิชย์ เช่น กรณีของพื้นที่ฝั่งศพ ซึ่งนับเป็นพื้นที่ทางจิต
วิญญาณของชาวอุรักลาไวย์ที่ถูกรุกรานจากกระแสการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่
หรือการที่โครงการก่อสร้างโรงแยกก๊าซไทย – มาเลเซีย มีพื้นที่ทับซ้อนกับที่ดิน “วากป์” (ที่ดิน
ศักดิ์สิทธิ์ของชาวมุสลิม) จนทำให้มีชาวบ้านในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ออกมาต่อสู้เพื่อ
เรียกร้องให้ยุติการก่อสร้าง จนถึงขั้นมีการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงในสังคมนครศรีธรรมราช
ถือเป็นพื้นที่ซึ่งกระแสการพัฒนาแบบใหม่ กระแสการท่องเที่ยวยังเข้ามาไม่มากนัก แต่ก็เริ่มมีมา
ให้เห็นแล้ว เช่น การเข้ามาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตที่ต้องการสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหินสอง
โรง หรือการขยายตัวของ การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็งและพื้นที่อื่น ๆ น่าจะส่งผล
กระทบต่อพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีอยู่ เพื่อการเตรียมการให้ทัน่วงทีก่อนที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือ
พื้นที่ทางจิตวิญญาณของคนนครศรีธรรมราชจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ผู้วิจัย
เห็นว่า หากเรามีการศึกษารวบรวมพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีอยู่ในนครศรีธรรมราชเสียตั้งแต่
ตอนนี้ และพัฒนาต่อเนืองจนสามารถทำเป็นแผนที่วัฒนธรรมเกี่ยวกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณขึ้นมา
ได้ ก็จะสามารถรักษาพื้นที่เหล่านั้นไว้ได้นั่นเอง เมื่อวัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถคงอยู่ได้ ก็จะทำให้
ความหลากหลายในด้านอื่นยังคงอยู่เช่นกัน นั่นจึงเป็นความสวยงามของมวลมนุษยชาติ ที่กล่าวมา
ทั้งหมดจึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยเรื่องพื้นที่ทางจิตวิญญาณคนนครศรีธรรมราชในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหลักในจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อจัดทำฐานข้อมูลระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และแผนที่พื้นที่ทางจิต
วิญญาณคนนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

1.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เอกสารงานวิจัย ตำรา หนังสือ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวนครศรีธรรมราช และรวมถึงการสืบค้นพื้นที่ทางจิตวิญญาณเพื่อวางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม

2. การศึกษาภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลพื้นที่ทางจิตวิญญาณทั้ง 4 เขต ได้แก่ เขา ที่ราบ ลุ่ม ป่าพรุ และชายฝั่งทะเล ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณของชาวนครศรีธรรมราช ที่มีลักษณะโดดเด่นในแต่ละเขตพื้นที่ โดยเป็นพื้นที่ที่ยังคงมีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการสืบทอดประเพณีและการประกอบพิธีกรรม เก็บข้อมูลเชิงสำรวจด้วยการเก็บข้อมูลพิกัดทางภูมิศาสตร์ (GPS) การสังเกตสภาพบริบทชุมชนโดยรอบจากการรับรู้โดยตรง การสัมภาษณ์เชิงลึก

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ผู้รู้หรือผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทางจิตวิญญาณ อันได้แก่ ผู้ดูแล ผู้สืบทอดประเพณีและการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 3.1 แบบสำรวจข้อมูลข้อมูลพิกัด GPS พื้นที่ทางจิตวิญญาณนครศรีธรรมราช
- 3.2 แบบสัมภาษณ์พื้นที่จิตวิญญาณนครศรีธรรมราช
- 3.3 เครื่องกำหนดตำแหน่งบนโลก (GPS)
- 3.4 ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)
- 3.5 ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช อันได้แก่ ข้อมูลขอบเขตการปกครอง ตำแหน่งหมู่บ้าน ข้อมูลเส้นชั้นความสูง

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงนำข้อมูลมาสังเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของชาวนครศรีธรรมราช ที่อยู่นอกเหนือศาสนา กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม

4.2 จัดทำฐานข้อมูลระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และแผนที่พื้นที่ทางจิต วิญญาณนครศรีธรรมราช

4.2.1 การออกแบบฐานข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ดำเนินการหลังจาก
การสังเคราะห์ข้อมูลจนได้องค์ความรู้และออกแบบฐานข้อมูลอธิบาย (Attribute data) ซึ่ง
เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะพื้นที่จิตวิญญาณ

4.2.2 การนำเข้าข้อมูล (Input data) ตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่จิต
วิญญาณ

4.2.3 แสดงผลข้อมูลโดยการจัดทำแผนที่พื้นที่ทางจิตวิญญาณ เพื่อให้สามารถ
มองเห็นถึงองค์รวมของความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความสัมพันธ์กับข้อมูลเชิงพื้นที่
การทำแผนที่จึงเป็นการแสดงข้อมูลที่ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์นั้น ซึ่งสะท้อนสิ่งที่ได้ค้นพบ
จากการศึกษาพื้นที่ทางจิตวิญญาณและถ่ายทอดให้เข้าใจได้ง่าย

4.2.4 แสดงผลของข้อมูลพื้นที่จิตวิญญาณโดยการใช้ Google map

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพื้นที่ทางจิตวิญญาณของนครศรีธรรมราช โดยกระบวนการสังเกตและ
การสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ทางจิตวิญญาณแต่ละพื้นที่ ที่มีความรู้ในเรื่องของประวัติความ
เป็นมา ความเชื่อของพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รับผิดชอบในการ
ประกอบพิธีกรรม หรือผู้รู้ รวมถึงข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารชุมชน หรือ
เอกสารการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลได้จำนวนทั้งสิ้น 51 พื้นที่ ในเขต 18 อำเภอ ของจังหวัด
นครศรีธรรมราช และสามารถสรุปได้ว่ารูปแบบทางความเชื่อหรือรูปเคารพมีทั้งที่เป็นคน สัตว์
ต้นไม้ คนและสัตว์ คนและต้นไม้ รวมถึงประเภทรูปแบบทางความเชื่อ ที่เป็นหิน ซึ่งค่อนข้างมี
ลักษณะที่โดดเด่น โดยจำนวนรายชื่อพื้นที่ทางจิตวิญญาณและประเภทของพื้นที่ทางจิตวิญญาณ
แต่ละเขต (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นที่ทางจิตวิญญาณของจังหวัดนครศรีธรรมราช

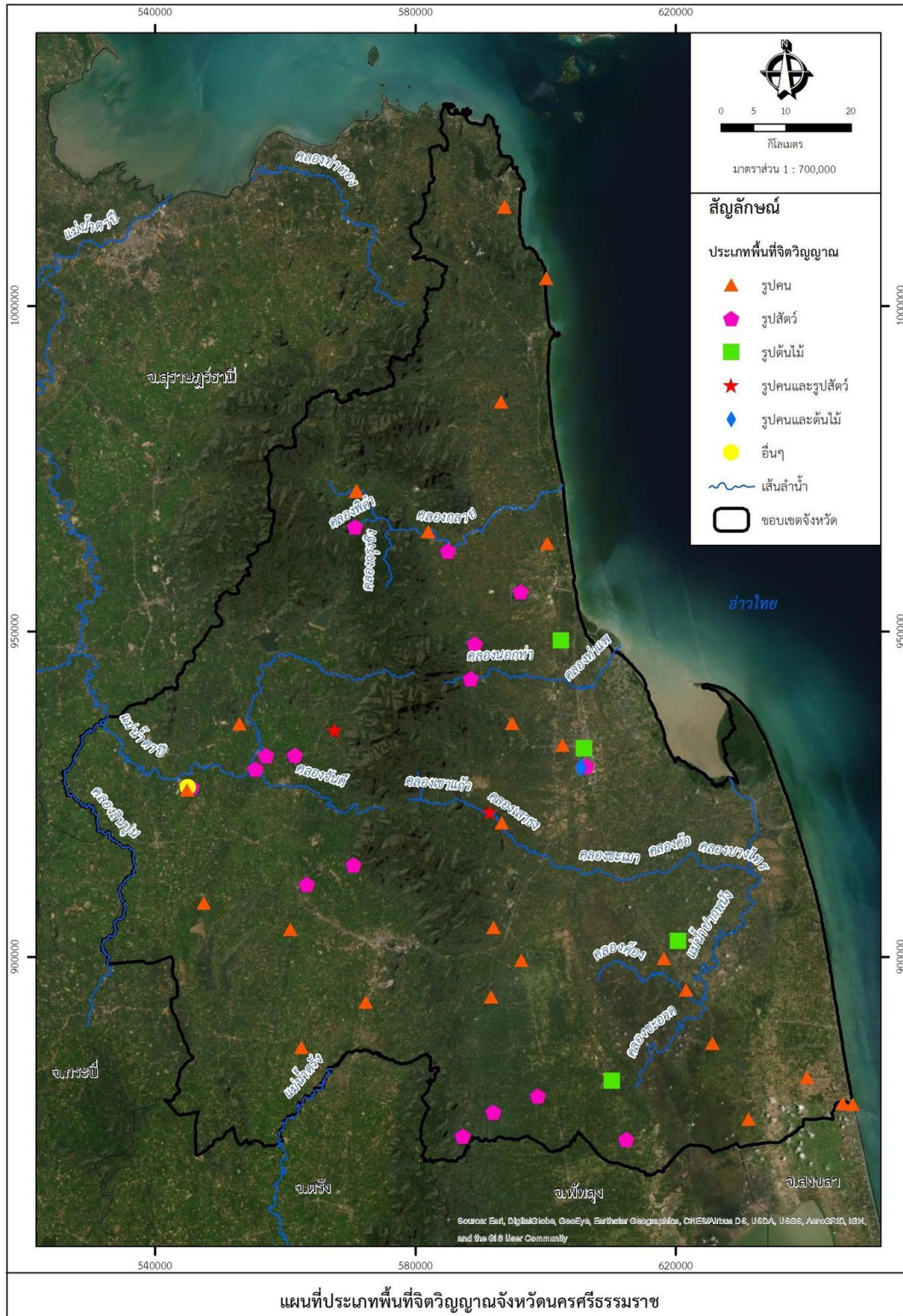
เขตพื้นที่	ประเภท	จำนวน	ชื่อพื้นที่ทางจิตวิญญาณ
เขา จำนวน 15 พื้นที่	คน	9	ทวดกลาย (นบพิตดำและกรุงชิง), ทวดโหนดมาน, เจ้าพ่อมหาชัย, ทวดตาขุนพล, ทวดตาหมอ, ศาลายาเพียร – ตาหวัง, หลาโปหมอ, ศาลเจ้าพ่อดำดง, ทเวดาเขาศูนย์
	สัตว์	4	ทวดอุบโยธีร์, ทวดปุนหรือทวดขลิบ, ทวดเขาหลา, ทวดพรหมโลก (หรือทเวดาสองพี่น้อง)
	คนและสัตว์	2	ทวดตาขุนพล, ทเวดาตาชาวเลื่อและงู
ที่ราบลุ่ม จำนวน 12 พื้นที่	คน	4	ทวดปู่ชี, วิหารแม่แก่, ทวดหนานนุ้ย, ปู่เจ้าสมิงคา
	สัตว์	6	ทเวดางไม้ดัก, ทวดเขาเหมน, ทวดหนานใหญ่, ทเวดาวัตเกาะ, ทเวดาตาขาว, ทเวดาปากน้ำ
	ต้นไม้	1	ทวดหนองไม้แก่น
	หิน	1	ทวดหนานรูป
พรุ จำนวน 9 พื้นที่	คน	4	พระนางเลือดขาว, ศาลหลวงตันไทร, พระแม่เศรษฐี, เทดาเขาชุมทอง
	สัตว์	4	หลักทวด, ตาหลวงเดช (จุดที่ 1), ตาหลวงเดช (จุดที่ 2), เทดาน้ำเวียน
	ต้นไม้	1	ทวดต้นกะ
ชายฝั่งทะเล จำนวน 15 พื้นที่	คน	10	ทวดคุระ, พระนางสนตราเทวี, พ่อตาผ้าขาวเขาพลายดำ, ตาไข่ วัดเจดีย์, ทวดตาพรานบุญ, ทวดทอง, ทวดลากชาย (ตาขุนเพชร), ทวดเกาะแค, ทวดปากกระวะ, ทวดตาอินแก้ว
	สัตว์	2	ทวดตุมปัง, ทวดดำ - ทวดขาว
	ต้นไม้	2	เจ้าแม่นมขาว, ศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช
	คนและต้นไม้	1	เจ้าแม่สุวรรณมาลา

จำนวนพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่แยกตามประเภทและเขตพื้นที่ทางจิตวิญญาณข้างต้นชี้ให้เห็นได้ชัดว่า ลักษณะภูมิประเทศกับความเชื่อในด้านของพื้นที่ทางจิตวิญญาณคน

นครศรีธรรมราช แต่ละประเภทมีความสอดคล้องและมีความเชื่อมโยงกัน ทั้งสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมในด้านของความเชื่อที่ขึ้นอยู่กับบริบททางลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ในโครงสร้างทางสังคมโดยพื้นฐานของมนุษย์มีองค์ประกอบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดการเกี่ยวพันของผู้คนภายในอยู่ 3 ประการ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อันทำให้เกิดสำนึกร่วมของการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มภายในพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดียวกัน บริเวณเขตเขา (ตารางที่ 1 ภาพที่ 1) มีลักษณะเป็นป่าเขาลำเนาไพร ทวดหรือพื้นที่จิตวิญญาณที่มักจะพบส่วนใหญ่ ก็มักจะพบในรูปเคารพที่เป็นประเภทคน และทวดที่อยู่ในรูปเคารพของสัตว์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นบริเวณที่อุดมด้วยสัตว์ป่าและธรรมชาติ โดยมักจะมีเรื่องเล่าลึกลับเกี่ยวกับอาถรรพ์ของป่า เชื่อกันว่าทุกป่ามีเจ้าป่าเจ้าเขาคอยปกปักรักษา ซึ่งในบางครั้งอาจปรากฏทำให้ชาวบ้านหรือผู้ที่เข้าไปในพื้นที่ทางจิตวิญญาณดังกล่าวได้เห็นทั้งในรูปของคน ผู้ทรงศีล สัตว์ป่า เช่น เสือ งูใหญ่ หรือสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษกว่าสัตว์ป่าที่พบเห็นโดยทั่วไป เป็นต้น

บริเวณที่เป็นเขตที่ราบลุ่ม ท้องทุ่ง หนองบึง แม่น้ำลำคลอง ทวดหรือพื้นที่ทางจิตวิญญาณส่วนใหญ่ที่มักจะปรากฏให้พบเห็น ก็จะอยู่ในรูปเคารพประเภทของคน สัตว์ ต้นไม้ และหิน ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับบริเวณที่เป็นเขตป่าพรุ (ตารางที่ 1 และภาพที่ 1) เนื่องจากมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือเป็นสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ดำรงชีพอยู่กับป่า ทำนา ทำสวน ทำไร่ พื้นที่ทางจิตวิญญาณข้างต้นจึงมักจะพบในรูปเคารพของต้นไม้ คน และสัตว์ เช่น งู ที่คนในชุมชนให้ความเคารพเป็นส่วนใหญ่ แต่ทวดหรือพื้นที่ทางจิตวิญญาณทั้ง 3 เขตพื้นที่ดังกล่าวจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเมื่อเทียบกับบริเวณพื้นที่ที่เป็นเขตชายฝั่งทะเลหรือปากอ่าวชายทะเล เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่มีผู้คนอยู่อาศัยและประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก การที่จะพบพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่อยู่ในรูปเคารพของสัตว์ (เสือ, งู) ค่อนข้างที่จะน้อย ส่วนใหญ่มักจะเคารพในรูปเคารพของคน ซึ่งอาจเคยเป็นบรรพบุรุษ บุคคลสำคัญในชุมชนที่ล่วงลับไปแล้ว หรือเป็นความเชื่อ เรื่องเล่า ตำนานสืบต่อ ๆ กันมา เป็นส่วนใหญ่

โดยสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมและในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางของผู้คนในท้องถิ่น จะเชื่อมโยงและทำให้คนในท้องถิ่นที่ต่างชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันในบ้านเมืองเดียวกันได้อย่างสงบสุขภายใต้ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ที่ยึดถือและยอมรับกันในชุมชน นอกจากนี้จะเป็นระบบสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยซึ่งการมีอำนาจเหนือผู้คนที่ดิน สภาพแวดล้อม และทรัพยากรของท้องถิ่น อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ทำให้เกิดจารีตประเพณี พิธีกรรม และรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้คนร่วมท้องถิ่นเดียวกันต้องเชื่อฟังและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน องค์ประกอบ

ภาพที่ 1 แผนที่จำแนกประเภทพื้นที่ทางจิตวิญญาณนครศรีธรรมราช

ในความสัมพันธ์ทั้งสามประการ ทำให้เห็นและเข้าใจได้ว่าการรับรู้ของคนในท้องถิ่นก่อให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาในการบนบาน ว่าถ้าหากกำลังประสบปัญหาเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่มีที่พึ่งหรือที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ชาวบ้านก็จะนิยมมาขอความช่วยเหลือ เช่น การบนบานในเรื่องของหน้าที่การงาน การเลื่อนขั้นตำแหน่งทางราชการเพื่อความเป็นสิริมงคล การทำมาค้าขาย การขอในเรื่องของโชคลาภ ทั้งการเงิน การงาน หรือแม้กระทั่งในเรื่องของคู่ครองและการมีลูก นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าทวดจะช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้านให้มีความปลอดภัย อยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างสันติสุข แต่หากไม่มีการแก้บน (ภาษาถิ่นใต้อาจใช้คำว่า แก้เหมรยหรือ พิธีแก้สินบน) ไม่ปฏิบัติตามที่บนบานไว้ เชื่อกันว่าจะเกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ เช่น การเจ็บป่วยโดยไม่มีสาเหตุ การประสบอุบัติเหตุ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการเตือนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากได้แก้บนตามที่บนบานไว้ ก็จะหายจากอาการเหล่านั้น

ด้านของการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณ พิธีกรรมส่วนใหญ่บนบานสานกล่าวเพื่อขอในสิ่งที่ต้องการ มีขั้นตอนของการบนบานและการแก้บน มักจะมีการบนบานโดยใช้ธูป 9 ดอก และเทียน 2 เล่ม เชื่อกันว่าถือเป็นการจตุบูชาผู้มีพระคุณ พระภูมิเจ้าที่ เทพเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา รุกขเทวดา ศาลพระภูมิ ศาลเทพ หลังจากนั้นจึงเริ่มจากการกล่าวถึงชื่อทวด และต่อมากล่าวถึงความประสงค์ของตนเองที่ขอในสิ่งที่ตนเองต้องการ และบอกว่าหากได้ตามที่ขอก็จะมาแก้บนด้วยสิ่งนั้น ๆ และหากได้ตามที่ขอจะต้องทำตามที่ได้บนบานหรือเอ่ยวาจาเอาไว้ด้วย การแก้บนเกิดขึ้นหลังจากที่ประสบผลสำเร็จดังสิ่งที่ได้บนบานไว้ การแก้บนนั้น ใครบนไว้ว่าจะแก้ด้วยอะไรก็ต้องแก้ตามนั้นอย่างรวดเร็วที่สุด และทำตามที่บนบอกไว้ทุกอย่าง ไม่สามารถจะตัดทอนการแก้บนได้

บางพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่ได้รับการเคารพนับถือกันในวงกว้าง อาจเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านหรือในพื้นที่นั้น ๆ ก็จะมีการจัดงานพิธีบวงสรวงที่จำเป็นจะต้องจัดขึ้นในทุกปี ซึ่งมีรูปแบบพิธีการที่เป็นขั้นตอน แตกต่างจากการบนบานทั่วไป โดยพิธีการส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่คล้ายกัน เช่น การนำสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้มากถวาย สิ่งถวายได้ไม่ควรเป็นของคาว ควรเป็นผลไม้ หมาก พลู บุหรี่ ยาเส้น และน้ำดื่ม รวมไปถึงพวงมาลัยหรือดอกไม้ มีการทำบายศรีและถวายเครื่องเส่นต่าง ๆ มีการประกอบพิธีกรรมโดยมนรธา โดยการเชิญทวดลงมาประทับทรงเพื่อรับเครื่องสังเวยและพบปะลูกหลานหรือชาวบ้าน ในช่วงเช้าจะมีการตั้งเครื่องบูชาเป็นเครื่อง 12 คือ ในภาคจะต้องมีอาหาร 12 อย่าง

จากลักษณะของความเชื่อเรื่องทวดหรือพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดผลต่อชาวบ้านทั้งในด้านของการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน ชาวบ้านเกิดความสามัคคีกันในพื้นที่ เป็นที่พึ่งทางใจอีกทางหนึ่งนอกเหนือจากศาสนา

พุทธที่ชาวบ้านในพื้นที่นับถือ หรือศาสนาอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อส่วนบุคคล ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเชื่อในเรื่องเดียวกัน ก็จะยึดถือในหลักปฏิบัติร่วมกัน นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน พึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปผลและอภิปรายผล

ความเชื่อเรื่องทวดหรือพื้นที่ทางจิตวิญญาณจึงถือเป็นภูมิปัญญานครศรีธรรมราชที่สำคัญ ซึ่งความเชื่อความศรัทธาเรื่องทวดเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง โดยการรักษา มรดกทางวัฒนธรรมจะต้องมีกระบวนการที่เป็นระบบและเป็นขั้นตอน คนในพื้นที่จะต้องรู้จักรักและตระหนักในคุณค่าของการคงอยู่ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทางจิตวิญญาณ นำไปสู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์วัฒนธรรมดังกล่าว ให้ขยายผลไปสู่สังคมในวงกว้าง ส่งผลให้ความเชื่อในเรื่องพื้นที่ทางจิตวิญญาณคนนครศรีธรรมราช กรณีการศึกษาพื้นที่ทางจิตวิญญาณ หากเรามองโดยปราศจากความเข้าใจ อาจจะมองเห็นว่าเป็นเรื่องงมงาย แต่หากเราได้มองในมุมของโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งที่เหนือกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ การศึกษาพื้นที่จิตวิญญาณจะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวเหล่านั้นได้ บางชุมชนสามารถนำความเชื่อเรื่องพื้นที่ทางจิตวิญญาณมาสร้างเป็นศูนย์รวมจิตใจ หรือสามารถเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชนในนามพื้นที่ทางจิตวิญญาณได้ เช่น กรณีของทวดกลาย อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการศึกษาพบว่ามียุทธศาสตร์ทั้งหมด 7 แห่ง ตลอดลำน้ำคลองกลาย ซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญต่อพ่อท่านกลายตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งท่านได้ยึดบริเวณสองฝั่งคลองเป็นที่ตั้งถิ่นฐานและพัฒนาเป็นชุมชนจนปัจจุบัน และด้วยจำนวนของรูปเคารพ เป็นที่ชัดเจนว่าชาวบ้านมีความศรัทธาต่อพ่อท่านกลายในวงกว้าง ความเชื่อความศรัทธาที่เกิดขึ้นเหล่านั้นส่งผลให้ชาวบ้านไม่กล้าทิ้งสิ่งสกปรกลงไปในแม่น้ำ และช่วยกันดูแลลำน้ำกลายแห่งนี้ตลอดมา เพราะจากความเชื่อร่วมกันที่ถือว่าคลองกลายแห่งนี้ เป็นของพ่อท่านกลายที่ชาวบ้านนับถือศรัทธามาโดยตลอด เช่นเดียวกับการศึกษาของ ศศลักษณ์ ทองขาว คุณภาพ ไซโรจน์ และอำนาจ ทองขาว (2562) ที่ทำการศึกษาเรื่อง ความเชื่อทางจิตวิญญาณทวดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ในเขตจังหวัดสงขลา พัทลุง และตรัง พบว่าประโยชน์ของความเชื่อเรื่องทวดจงอางและทวดเสือ ทำให้วิถีชุมชนเป็นแบบพึ่งพิงธรรมชาติ ป่าเขา ยอดควน และความมรกดั้งเดิม ทำให้ชาวบ้านสั่งสอนลูกหลานในแนวทางอนุรักษ์ธรรมชาติ สอนให้ยำเกรงต่อธรรมชาติ รักและหวงแหนผืนป่าอันเป็นแหล่งทำมาหากิน หาของป่า ทำไร่ ทำนา ไกล่ขายป่าอันอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีประเพณีผูกใจ-การบวชป่า ในหลายพื้นที่ของภาคใต้ เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไปด้วยในตัว อีกอย่างหนึ่งก็คือทำให้

ชุมชนและสังคมในชนบทรับรู้และตระหนัก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนสืบไป

นอกเหนือจากประเด็นของพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้วนั้น อีกประเด็นที่น่าสนใจและน่าจับตามองอย่างยิ่ง คือ ปรากฏการณ์กรณีวัดเจดีย์ไฉ่ (ตาไซ) ที่สร้างพลังความเชื่อและความศรัทธาจนนำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทิศทางดังกล่าวมีความคล้ายกับปรากฏการณ์ขององค์อุตสาหกรรมเทพในสมัยอดีต ณ ชัยภูมิจังหวัดสุโขทัย (2554) ศึกษาพบว่า จตุคามรามเทพเป็นความเชื่อที่อยู่ในพื้นที่ที่เป็นจังหวัดนครศรีธรรมราช วัดถุมงคลจตุคามรามเทพได้กลายมาเป็นสินค้าเชิงสัญลักษณ์อย่างชัดเจน พร้อมทั้งได้เปลี่ยนความหมายจากการเป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์สู่การเป็นสินค้าที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ในบางรุ่นความหมายและมูลค่าของจตุคามรามเทพ ถูกสร้างในขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิต ทั้งก่อนการผลิต การผลิต และหลังการผลิต การโฆษณาประชาสัมพันธ์มีส่วนอย่างยิ่งในการเปลี่ยนความหมายและเพิ่มมูลค่าให้กับวัดถุมงคลจตุคามรามเทพ ส่งผลให้บริบททางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่อย่างไรก็ตามหลายคนคงจะทราบกันดีถึงกระแสความนิยมที่ลดลงอย่างรวดเร็วของจตุคามรามเทพ และจากการศึกษาวิจัยของ รัชดาพร บุญกอง (2553) พบว่าการที่ประชาชนให้ความสนใจและแสวงหาเพื่อการครอบครองวัดถุมงคลจตุคามรามเทพจนมากเกินไป ส่งผลให้กระแสความนิยมของจตุคามรามเทพเกิดขึ้นในสังคมไทยได้เพียงไม่นาน โดยในช่วงครึ่งปีหลัง พ.ศ.2550 กระแสความนิยมวัดถุมงคลจตุคามรามเทพถือว่าอยู่ในช่วงขาลง เนื่องจากมีการจัดสร้างวัดถุมงคลจตุคามรามเทพในจำนวนมากเกินไป จนเกิดภาวะล้นตลาด กลายเป็นความนิยมเพียงชั่วคราวหรือความคลั่งนิยมชั่วคราว ทั้งนี้เมื่อกลับมาพิจารณาปรากฏการณ์กรณีวัดเจดีย์ไฉ่ (ตาไซ) ที่สร้างพลังความเชื่อและความศรัทธา จนนำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันของจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและต้องติดตามกันต่อไป เพราะความแตกต่างอย่างชัดเจนกับยุคสมัยของจตุคามรามเทพ คือไฉ่เป็นความเชื่อที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาจากเรื่องราวของบุคคลธรรมดา ไม่ได้เป็นองค์เทพอย่างจตุคามรามเทพ อีกทั้งยังเป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ดำรงอยู่ในสมัยโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าในยุคสมัยขององค์จตุคามรามเทพอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. กรณีที่ต้องการศึกษาวิจัยหรือต่อยอดโครงการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมไปใช้ในการศึกษาต่อยอดเป็นรายกรณีแต่ละพื้นที่ได้ ทั้งนี้จะมีข้อมูลที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ ซึ่งทำให้ผู้ที่ต้องการศึกษาสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลที่ต้องการได้ในเวลาที่มีพิธีกรรมและประเพณี รวมทั้งสามารถอาศัยข้อมูลตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ในการเข้าถึงพื้นที่เป้าหมายได้อย่างสะดวก

2. ประเด็นวิจัยหรือการศึกษาที่สามารถต่อยอดได้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเด็นที่เป็นกรณีศึกษา วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) ที่สร้างพลังความเชื่อและศรัทธาจนนำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 2) ประเด็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณกับการจัดการทรัพยากร ที่มองเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สงวนทางวัฒนธรรมและทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น กรณีของทวดกลาย ที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตลอดสายน้ำของคลองกลาย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ท่านจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ได้สนับสนุนให้นักศึกษาได้ดำเนินโครงการเพื่อศึกษาเรียนรู้ในเรื่องราวที่สนใจ รวมถึงกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ทางวิชาการ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ทั้งผู้ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกให้กับผู้วิจัยในการศึกษาภาคสนาม

บรรณานุกรม

- ณัชชัญญนพ สุกใส. (2554). **จิตคามรามเทพ : กระบวนการสร้างความหมายและมูลค่า**. วารสาร Veridian E-Journal, 4 (1), 5-8.
- รัชดาพร บุญกอง. (2553). **กระแสวัตถุมงคลจิตคามรามเทพกับภาพสะท้อนของสังคมไทย (พ.ศ.2530 - พ.ศ.2550)**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ศศลักษณ์ ทองขาว, คุณภาพ ไชยโรจน์, และอำนาจ ทองขาว. (2562). **ความเชื่อทางจิตวิญญาณทวดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น** (รายงานผลการวิจัย). สืบค้นเมื่อ 24 มกราคม, 2564, จากเว็บไซต์ : <http://research.culture.go.th/>.